

O'ZBEKISTON TUPROQLARINING TARKIBI, UNUMDORLIGI VA EKOLOGIK AHAMIYATI

*Sulaymonova O'
Maxmudjonova M
Yakubova Madina*

*Andijon davlat pedagogika instituti
Aniq vq tabiiy fanlar fakulteti kimyo
yo'nalishi 201-guruh talabalari*

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston tuproqlarining tarkibi, unumdorligi va ekologik ahamiyati haqida ilmiy ma'lumotlar yoritilgan. Respublikada uchraydigan asosiy tuproq turlari, ularning fizik va kimyoviy tarkibi hamda qishloq xo'jaligidagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, tuproq unumdorligiga ta'sir etuvchi tabiiy va antropogen omillar, yer degradatsiyasi, sho'rlanish va eroziya muammolari haqida fikr yuritilgan. Maqolada tuproq resurslarini muhofaza qilish, ulardan oqilona foydalanish hamda ekologik muvozanatni saqlashning muhim jihatlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: tuproq resurslari, tuproq tarkibi, tuproq unumdorligi, bo'z tuproqlar, sho'rlanish, eroziya, ekologik muvozanat, yer degradatsiyasi, gumus, mineral moddalar, qishloq xo'jaligi, tuproq muhofazasi, O'zbekiston tuproqlari, tabiiy resurslar, melioratsiya.

Abstract: This article provides scientific information on the composition, fertility and ecological significance of the soils of Uzbekistan. The main types of soils found in the republic, their physical and chemical composition and significance in agriculture are analyzed. It also discusses natural and anthropogenic factors affecting soil fertility, problems of land degradation, salinization and erosion. The article describes important aspects of protecting soil resources, their rational use and maintaining ecological balance.

Keywords: soil resources, soil composition, soil fertility, gray soils, salinity, erosion, ecological balance, land degradation, humus, mineral substances, agriculture, soil protection, soils of Uzbekistan, natural resources, land reclamation.

Аннотация: В данной статье представлена научная информация о составе, плодородии и экологическом значении почв Узбекистана. Проанализированы основные типы почв, встречающиеся в республике, их физико-химический состав и значение в сельском хозяйстве. Также рассмотрены природные и антропогенные факторы, влияющие на плодородие почв, проблемы деградации земель, засоления и эрозии. В статье описаны важные аспекты охраны почвенных ресурсов, их рационального использования и поддержания экологического баланса.

Ключевые слова: почвенные ресурсы, состав почв, плодородие почв, серые почвы, засоление, эрозия, экологический баланс, деградация земель, гумус, минеральные вещества, сельское хозяйство, защита почв, почвы Узбекистана, природные ресурсы, мелиорация земель.

Kirish

Tuproq insoniyat hayoti va jamiyat taraqqiyotida muhim tabiiy resurslardan biri hisoblanadi. U o'simliklarning o'sishi, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish hamda ekologik muvozanatni saqlashda asosiy omil vazifasini bajaradi. O'zbekiston hududi turli tabiiy-geografik sharoitlarga ega bo'lgani sababli bu yerda tuproq turlari ham xilma-xildir. Respublikamizda bo'z, cho'l, sho'rxok, taqir va tog' tuproqlari keng tarqalgan bo'lib, ular xalq xo'jaligida katta ahamiyatga ega.

Bugungi kunda tuproq unumdorligini saqlash va undan oqilona foydalanish dolzarb masalalardan biridir. Aholi sonining ortishi, sug'orma dehqonchilikning kengayishi hamda insonning xo'jalik faoliyati tuproq holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli tuproq resurslarini muhofaza qilish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash muhim vazifa hisoblanadi.

O'zbekiston tuproqlarining tarkibi

Tuproq murakkab tabiiy hosila bo'lib, mineral va organik moddalardan tashkil topgan. Tuproq tarkibida qum, loy, chirindi, suv, havo hamda turli mikroorganizmlar mavjud bo'ladi. Ayniqsa, chirindi yoki gumus tuproq unumdorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Gumus qancha ko'p bo'lsa, tuproqning hosildorligi ham shuncha yuqori bo'ladi.

O'zbekiston hududida iqlimning quruq va keskin kontinental bo'lishi tuproq tarkibiga katta ta'sir ko'rsatadi. Respublikaning tekislik hududlarida asosan bo'z va cho'l tuproqlari uchraydi. Bo'z tuproqlar sug'orma dehqonchilik uchun qulay bo'lib, paxta, g'alla, sabzavot va bog'dorchilikda keng foydalaniladi.

Cho'l hududlarida esa qumli va sho'rxok tuproqlar tarqalgan. Bunday tuproqlarda namlik kam bo'lgani sababli o'simliklar siyrak o'sadi. Tog'li hududlarda esa jigarrang va tog'-o'tloq tuproqlari uchraydi. Ular tarkibida organik moddalar nisbatan ko'proq bo'lib, yaylov va bog'dorchilik uchun muhim ahamiyatga ega.[1]

Tuproq unumdorligi va unga ta'sir etuvchi omillar

Tuproq unumdorligi — tuproqning o'simliklarni oziqa moddalari, suv va havo bilan ta'minlash qobiliyatidir. Tuproq unumdorligi tabiiy va sun'iy omillar ta'sirida shakllanadi. Tabiiy omillarga iqlim, relyef, suv, o'simlik va mikroorganizmlar kiradi. Sun'iy omillar esa insonning xo'jalik faoliyati bilan bog'liq.

O'zbekistonda sug'orma dehqonchilikning rivojlanganligi tuproq unumdorligini oshirishda muhim o'rin tutadi. Mineral va organik o'g'itlardan foydalanish, meliorativ

tadbirlarni amalga oshirish hamda yerlarni sho'rlanishdan saqlash hosildorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Biroq noto'g'ri sug'orish, yerga ortiqcha kimyoviy moddalar solish va suvdan samarasiz foydalanish tuproqning degradatsiyasiga olib keladi. Ayniqsa, sho'rlanish va eroziya muammolari respublikaning ko'plab hududlarida kuzatilmoqda. Tuproq eroziyasi natijasida unumdor qatlam yuvilib ketadi va hosildorlik pasayadi.[2]

Tuproqlarning ekologik ahamiyati

Tuproq biosferaning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ekologik muvozanatni saqlashda katta rol o'ynaydi. U atmosferani zararli moddalar va changlardan himoya qiladi, suvni tabiiy ravishda filtrlash vazifasini bajaradi hamda ko'plab tirik organizmlar yashashi uchun muhit yaratadi.

O'simliklar tuproq orqali oziqlanadi va kislorod ishlab chiqaradi. Shu sababli tuproqning holati inson salomatligi va atrof-muhit barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tuproq degradatsiyasi esa ekologik muammolarni kuchaytiradi, cho'llanish va biologik xilma-xillikning kamayishiga sabab bo'ladi.

Orol dengizi hududida yuzaga kelgan ekologik muammolar ham tuproq holatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Sho'r changlarning tarqalishi tuproq unumdorligini pasaytirib, qishloq xo'jaligiga zarar yetkazmoqda.[3]

Tuproq resurslarini muhofaza qilish

Tuproq resurslarini muhofaza qilish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Tuproq unumdorligini saqlash uchun almashlab ekish, tomchilatib sug'orish, organik o'g'itlardan foydalanish va meliorativ tadbirlarni kuchaytirish zarur.

Shuningdek, daraxtzorlarni kengaytirish, eroziyaga qarshi choralar ko'rish va suv resurslaridan oqilona foydalanish ham tuproqni muhofaza qilishda muhim ahamiyatga ega. Ekologik madaniyatni rivojlantirish va aholi o'rtasida ekologik bilimlarni targ'ib qilish orqali tuproq resurslarini asrash mumkin.

Davlat tomonidan yer resurslarini muhofaza qilishga qaratilgan qonunlar va ekologik dasturlar amalga oshirilmoqda. Bu esa kelajak avlod uchun unumdor yerlarni saqlab qolishga xizmat qiladi.[4]

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston tuproqlari mamlakatning muhim tabiiy boyliklaridan biri bo'lib, qishloq xo'jaligi va iqtisodiyot rivojida katta ahamiyat kasb etadi. Respublikada uchraydigan bo'z, cho'l, sho'rxok va tog' tuproqlari o'zining tarkibi hamda tabiiy xususiyatlari bilan bir-biridan farqlanadi. Tuproq tarkibidagi gumus, mineral moddalar, suv va havo uning unumdorligini belgilovchi asosiy omillar hisoblanadi.

Tuproq unumdorligi qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirishda muhim rol o'ynaydi. Biroq noto'g'ri sug'orish, sho'rlanish, eroziya va insonning xo'jalik faoliyati

tuproq sifatining pasayishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, yer degradatsiyasi va ekologik muammolar tuproq resurslariga jiddiy xavf tug'dirmoqda.

Shu sababli tuproq resurslarini muhofaza qilish, ulardan oqilona foydalanish, meliorativ tadbirlarni kuchaytirish va ekologik madaniyatni rivojlantirish muhim vazifa hisoblanadi. Tuproqni asrash orqali nafaqat qishloq xo'jaligi samaradorligini oshirish, balki ekologik muvozanat va inson salomatligini ham saqlab qolish mumkin. Kelajak avlod uchun unumdor yerlarni saqlash har bir insonning muhim burchidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. To'xtayev A.S. Tuproqshunoslik asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Abdullayev S., Qodirov A. O'zbekiston tuproqlari va ularning unumdorligi. – Toshkent: Fan, 2016.
3. Baratov P. O'zbekiston tabiiy geografiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2014.
4. Ergashev A. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish asoslari. – Toshkent, 2010.